

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА ЖУКОВСЬКОГО НА ПОСТУ ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТРА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 1(13), с. 94–97

Розглядається політична діяльність О. Т. Жуковського на посту військового міністра Української Центральної Ради. На підставі історичних джерел і документів аналізуються кроки і помилки, зроблені Військовим міністерством Центральної Ради на шляху створення боєздатної і регулярної української армії впродовж березня – квітня 1918 р.

У сучасній політичній науці під політичною діяльністю розуміють сукупність обмислених дій як окремих індивідів, так і великих суспільних груп (класів, націй, партій, громадських організацій тощо), спрямованих на реалізацію своїх політичних інтересів. Особливого забарвлення політична діяльність набуває тоді, коли її головним суб'єктом стає конкретна історична постать в переломний момент історичної епохи.

Спробуємо на підставі історичних джерел і документів проаналізувати військову і політичну діяльність О. Т. Жуковського на посаді військового міністра Української Центральної Ради впродовж останнього місяця її існування.

Олександр Тимофійович Жуковський (1884–1925) відомий нам як громадсько-політичний та військовий діяч часів національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. в Україні.

Полковник О. Жуковський вперше з'являється на військово-політичному небосхилі України у червні 1917 р. після 2-го військового з'їзду. Його ім'я значиться серед членів Українського Генерального військового комітету в якості представника при генеральному штабі в Петрограді [4, 92].

З 29 січня по 25 квітня 1918 р. О. Жуковський виконував обов'язки товариша міністра військових справ і праці М. Порша; з 22 березня по 29 квітня 1918 р. — військовий міністр (кабінет В. Голубовича) Української Народної Республіки; з 1 квітня по 1 травня 1918 р. — морський міністр в уряді Центральної Ради. У 1919 р. — командир Окремого кордонного корпусу і начальник залози

Кам'янця-Подільського. Саме так формувалася військово-політична кар'єра цього маловідомого широкому загалу діяча доби визвольних змагань в Україні.

В українській історіографії діяльність військового міністра О. Жуковського висвітлена дуже фрагментарно і докладно не досліджувалась [1; 3; 8; 10; 12; 14]. Певною мірою винятком може слугувати тільки праця сучасного дослідника В. Голубка "Армія Української Народної Республіки 1917–1918", в якій на підставі різноманітних джерел автор намагається оцінити внесок О. Жуковського у важкий та повний суперечностей процес створення Армії УНР доби Центральної Ради [2, 193–202].

Особливого значення серед історичних джерел набувають неопубліковані спогади самого міністра, написані їм власноруч під час перебування в Лук'янівській в'язниці, куди він потрапив за наказом німецької влади наприкінці квітня 1918 р. [15]. Завдяки цим спогадам ми можемо простежити за зміною поглядів самого автора щодо подій того періоду.

Із скупих свідчень, наведених в історичній літературі, ми майже нічого не знаємо про місце народження, дитячі та юнацькі роки О. Жуковського. Так, у звіті судового засідання німецько-польового суду, опублікованому в газеті "Киевская мысль", зазначено, що він "був маленький з малоінтелігентним обличчям, з вусами. Про себе військовий міністр повідомив, що закінчив Одеське юнкерське училище, підполковник, 33 роки" [6].

Для кращого сприйняття і розуміння особистості О. Жуковського певний інтерес становлять свідчення людей, учасників тих подій, авторів праць з української революції і численних мемуарів, які безпосередньо знали або бачили військового міністра у той період.

Найчастіше з іменами військового міністра О. Жуковського пов'язують викрадення київського банкіра А. Ю. Доброго, яке відбулося в ніч 24 квітня 1918 р. Керувало викраденням Міністерство внутрішніх справ на чолі з М. Ткаченком. Для німецького командування це стало формальним приводом до розпуску Центральної Ради, впровадження військово-польових судів, арешту і суду над учасниками викрадення [5].

Суд відбувся 24–25 квітня 1918 р. і широко висвітлювався в тогочасній київській пресі. Загалом він залишив зовсім не позитивні враження від поведінки його підслідних у спогадах сучасників. “Підсудні — військовий міністр, два директори департаменту і начальник карного розшуку трималися дуже погано, — розповідав пізніше на сторінках газети співробітник редакції “Киевская мысль” С. Сумський. — Вони виправдовувалися, плутали, просили про полегкість і знову плутали, плутали без кінця” [11, 113].

Свій військовий пост Олександр Тимофійович дістав після боїв під Крутами 29 січня 1918 р., коли почались активні дії військ Центральної Ради проти армії більшовицької Росії. Його призначення без належної військової освіти на цю відповідальну посаду в такий скрутний для долі Української Народної Республіки стало певною мірою наслідком антимілітарної політики попередників на посту військового міністра (М. Порша, Г. Сиротенка та А. Немоловського), яка призвела до того, що на початку війни Україна залишилась майже без військ.

Ось чому новому міністру з першого дня перебування на цій посаді самому довелося брати участь у вуличних боях, щоб захопити готель “Прага” в Києві [15, арк. 2–4], потім із залишками українських військ він відступав з боями зі столиці під тиском переважаючих за чисельністю більшовицьких сил, а трохи пізніше, після підписання у березні 1918 р. Брест-Литовського мирного договору України з країнами Четверного союзу, разом з новими союзниками повернувся знову до Києва [15, арк. 12–25].

Щоб оцінити О. Жуковського як військового діяча, посада якого була однією з ключових в уряді Центральної Ради, з погляду автора цієї статті, треба відтворити ситуацію навколо Військового

міністерства та Генерального штабу того періоду, проаналізувати накази Військового міністерства і військові закони Центральної Ради, вихід яких хронологічно збігається у часі з перебуванням О. Жуковського на посаді військового міністра, розглянути ті чи інші дії міністра, спираючись на спогади сучасників та його особисті мемуари.

Як свідчать дослідження сучасних істориків, до складу Військового секретаріату Центральної Ради і Генерального штабу було залучено одних з кращих фахівців з вищою військовою освітою (генерал-лейтенант О. Галкін, генерал-майори О. Астаф'єв і М. Кирпичов та ін.) [7, 27, 60, 71, 91; 13, 15, 84–85]. На керівних посадах у військах працювали генерали К. Прісовський, В. Зелінський, С. Дядюша, полковник В. Петрів та ін.

Пізніше генерал М. Омелянович-Павленко згадував: “Головний штаб тоді являв собою оригінальну установу. Передусім вражала мішанина в його особовому складі. З одного боку, тут були старшини вищої службової кваліфікації, з другого — військові, які ніколи й нічого не мали спільного з штабною службою. Через те штабна машина “кульгала на всі чотири”, а видатність її праці була значно менша, ніж вимагав час” [9, 72–73].

Отже, на цьому тлі постать О. Жуковського виглядає досить скромно. Очевидно, крім вищої військової освіти йому бракувало політичного досвіду і військового світогляду, необхідних для діяча державного масштабу, які він намагався хоч частково компенсувати власною мужністю і певною долею авантюризму. Правильність цієї думки підтверджує наведений нижче аналіз його кроків і дій упродовж перебування на посаді військового міністра.

Як і переважна більшість його однопартійців — членів Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), О. Жуковський відстоював ідею побудови української армії міліційного типу. Саме цю помилку, якої припустилася Центральна Рада на початку свого існування, треба було виправляти в нових несприятливих для України зовнішньополітичних умовах.

Першим розпорядженням О. Жуковського на посаді військового міністра був наказ про суворий облік усього військового майна, яким могли розпоряджатися лише українські військові частини [2, 193]. Фактично це було викликом німецько-австрійському командуванню, котре вважало це майно своїми військовими трофеями.

15 березня 1918 р. на засіданні уряду О. Жуковський виступив із промовою, в якій накреслив головні напрямки діяльності Військового мініс-

терства, спрямовані на створення регулярних Збройних сил України. Так, з його виступу виходило, що Військове міністерство веде підготовку до призову до української армії (осіб 1901 р. народження), завдяки якому армія Центральної Ради у травні 1918 р. мала отримати 250 тисяч новобранців. Для підготовки офіцерських кадрів передбачалось організувати інструкторську школу, яка повинна була підготувати 1200 офіцерів [2, 193].

Планувалося відкриття Академії Генерального штабу та організації відділів управління міністерства за всіма військовими галузями, їх технічного апарату на місцях у формі губернціальних та повітових комендантів, на яких були покладені обов'язки військових начальників обліку призовного контингенту.

“Армія організується на демократичних засадах, — заявив О. Жуковський. — Офіцери — начальники для солдатів тільки, коли вони видають накази по службі. Поза тим — усі рівні” [15, арк. 2]. Водночас міністр беззастережно стверджує про необхідність суворого дотримання в українській армії принципу єдиноначальності та суворой дисципліни.

24 березня 1918 р. на засіданні Малої ради О. Жуковський повідомив, що завданням Військового міністерства є організація на демократичних засадах такої регулярної армії, яка зможе потім перейти до міліційного принципу [14, т. 2, 132]. У квітні 1918 р. штаб Армії УНР опрацював проект закону “Загальні підстави військової служби” [14, т. 2, 135].

17 квітня 1918 р. О. Жуковський призначив виконуючими обов'язки командирів корпусів: Київського — генерала І. Мартинюка, Волинського — генерала С. Дядюшку, Подільського — генерала Ф. Колодія, Чернігівського — генерала О. Дорошкевича, Полтавського — генерала Л. Осецького, Харківського — генерала І. Васильченка [2, 202].

На початку березня 1918 р. відбулася суттєва реорганізація вищих командних установ Армії УНР. Було ухвалено Військовий статут, текст присяги на вірність Україні, Положення про політичне становище військовослужбовців, сформовано на засадах мобілізації Запорізький корпус. Територію України було поділено на 8 військових округів.

Калейдоскоп указів і розпоряджень, пов'язаних із законодавчою, організаційною і практичною діяльністю, що вийшли з Військового міністерства у період керівництва ним О. Жуковським,

свідчить про відсутність у військового керівництва України єдиної концепції щодо створення збройних сил держави.

Наприклад, Закон про формування народної армії на міліційній основі (січень 1918 р.) суперечив рішенню про перехід до постійної і регулярної армії (квітень — травень 1918 р.) і на практиці привів до негативної ситуації, коли напіврегулярні військові формації міліційного типу — Вільного козацтва за своєю чисельністю (понад 76 тисяч осіб) значно переважали регулярні війська Центральної Ради (близько 16 тисяч осіб). Саме тому Військове міністерство вже на початку березня 1918 р. звернулося до Центральної Ради з проханням дати санкцію на розпуск Вільного козацтва, мотивуючи цей крок тим, що Військове міністерство не може контролювати діяльність цього формування. Усе це призвело до загострення стосунків між Військовим міністерством і самостійницькими партіями, внаслідок чого ще більше послабла політична єдність в Центральній Раді.

Не були успішними кроки О. Жуковського на посту міністра військових справ. 15 березня 1918 р. на засіданні Ради Народних Міністрів О. Жуковський повідомив про проведення до 25 березня 1918 р. повної демобілізації Флоту і про оголошення набору матросів на конкурсній основі.

Підсумком роботи Військового міністерства стало те, що у квітні 1918 р. Україна, як і в січні цього року, не мала ні боєздатної української армії, ні продуманої військової концепції.

І в цьому фатальному для України періоді не останню роль відіграло окупаційне командування Німеччини і Австро-Угорщини, яке було не зацікавлене у відтворенні сильної і боєздатної української армії, бо розглядало Україну окупованою країною.

Дуже показовими є факти протидії окупаційній політиці Німеччини та Австро-Угорщини з боку Військового міністерства Центральної Ради. Багато зусиль О. Жуковський особисто доклав для повернення в Україну Синьої та Сірої дивізій, які склались з військовополонених-українців. Але всі ці титанічні зусилля були зведені нанівець, коли німці роззброїли ці дивізії разом з Галицьким полком січових стрільців лише за кілька днів до гетьманського перевороту, який відбувся 29 квітня 1918 р.

Маловідомими фактами є участь О. Жуковського у зриві планів німецького військового командування щодо використання українських військ у

роззброєнні польської дивізії Довбур-Мусницького [15, арк. 88–89], створення потай від німців окремої української військової групи, яка повинна була першою визволити від більшовиків Кримський півострів [4, 152]. Саме такої поведінки не могло пробачити О. Жуковському німецьке командування, яке заарештувало і ув'язнило його 29 квітня 1918 р.

Історія надала Центральній Раді дуже мало часу для створення боєздатної армії та діючих державних інститутів, проте помилки, припущені на початку державного будівництва, відсутність у політичного керівництва країни єдності щодо планів військового будівництва та політичної консолідації, фахових діячів та несприятлива зовнішньополітична для України обстановка стали тими фатальними чинниками, які не дали українському народові на той час стати повноправним господарем на своїй землі. І тому цей сумний досвід має бути належним чином досліджений, вивчений і врахований наступними поколіннями українців.

Література

1. **Верстюк В., Остапко Т.** Діячі Української Центральної Ради: Біогр. довід. — К.: Наук. думка, 1998. — 256 с.
2. **Голубко В.** Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу. — Л.: Кальварія, 1997. — 276 с.
3. **Енциклопедія** українознавства. Загальна частина: У 3 т. / Гол. ред. проф., д-р В. Кубійович, проф., д-р Кузеля. — Мюнхен; Нью-Йорк: Наук. т-во ім. Т. Шевченка, 1949. — 4015 с.
4. **Історія** українського війська (від княжих часів до 20-х років XX століття): У 2 т. — К.: Варта, 1995. — Т. 2. — 463 с.
5. **Кагальницький М.** Незаконний арест банкира привел к падению правительства Украины // Киевские ведомости. — 1998. — 27 апр. — С. 4.
6. **Киевская мысль.** — 1918. — 24 июля. — С. 4.
7. **Коляничук О., Литвин М., Науменко К.** Генералітет українських визвольних змагань. — Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. — 284 с.
8. **Литвин С.** Суд історії. Симон Петлюра і петлюріана. — К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. — 639 с.
9. **Омелянович-Павленко М.** На Україні 1917–1918 рр. — Прага: Накл. комітету, 1935. — 118 с.
10. **Полонська-Василенко Н. Д.** Історія України: У 2 т. — Т. 2: Від середини XVII століття до 1923 року. — К.: Либідь, 1993. — 606 с.
11. **Революція** на Україні: По мемуарам белых / Сост. С. А. Алексеев; Под ред. Н. Н. Попова. — М.; Л.: Госиздат, 1930. — 435 с.
12. **Солдатенко В. Ф.** Українська революція. Історичний нарис: Моногр. — К.: Либідь, 1999. — 976 с.
13. **Тинченко Я.** Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття (1917–1921 рр.). — Ч. 1: Біогр.-довід. — К.: Тираж. центр УРП, 1995. — 259 с.
14. **Українська** Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. — К.: Наук. думка, 1996–1997.
15. **Центральний** державний архів вищих органів державної влади і державного управління України (ЦДАВО України). — Ф. 3543с, оп. 2, спр. 1, 165 арк.

Надійшла 17 лютого 2006 р.